

УДК 346.3

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-141-147><https://orcid.org/0000-0001-5063-4018>

Подолян Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри господарського та транспортного права

Юридичного факультету

Інституту управління та технологій

Державного університету інфраструктури та технологій,

Україна

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. Досліджено вплив воєнного стану на виконання господарських договорів в Україні. Визначено особливості тлумачення обставин непереборної сили (форс-мажору) в умовах збройного конфлікту. Проаналізовано зміни договірної законодавства, специфіку практики засвідчення форс-мажору Торгово-промисловою палатою та основні тенденції судової практики за 2022–2025 рр. Встановлено високі судові вимоги до доказування неможливості виконання зобов'язань, серед яких належна фіксація впливу бойових дій на конкретні договірні відносини. Виявлено проблеми недостатності доказів, порушення порядку повідомлення контрагентів про форс-мажор та суперечливість судових підходів. Обґрунтовано необхідність уніфікації судових підходів і вдосконалення договірних механізмів реагування на тривалі надзвичайні ситуації.

Ключові слова: господарський договір, проблеми господарського права, воєнний стан, форс-мажор, виконання зобов'язань, судова практика, договірне право.

Annotation. The article examines the specific impact of the martial law introduced in Ukraine on the performance of commercial contracts. The legal nature of force majeure circumstances in contractual relations is analyzed, and the main approaches to their interpretation in the context of armed conflict are identified. Particular attention is paid to the transformation of the balance between the principle of mandatory performance of obligations and the principle of fairness under extraordinary conditions.

The article focuses on the analysis of legislative changes aimed at adapting contractual regulation to the conditions of martial law, including the application of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law," the currently effective Commercial Code of Ukraine (valid until August 2025 with a transitional period introduced), and the practice of the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry regarding the certification of force majeure circumstances. Mechanisms for proving the impossibility of performing commercial obligations in court and procedural aspects of establishing the causal link between the impact of martial law and the breach of contract are examined.

Based on a review of court decisions from 2022–2025, key trends in the resolution of disputes over the recognition of martial law as a force majeure circumstance are identified. Typical problems in the judicial consideration of such cases are outlined: lack of sufficient evidence, failure of the parties to comply with contractual notification requirements, and disputes over the actual impact of hostilities on the ability to perform contractual obligations. The role of the localization of military actions and the sectoral specifics of contractual relations in the assessment of force majeure circumstances is emphasized.

The study also addresses the need to ensure a balance between protecting the interests of the parties to a commercial contract and the general principles of legal certainty and predictability. The conclusion highlights the relevance of developing unified approaches to the interpretation and proof

of force majeure during martial law and the necessity of improving contractual mechanisms in the face of prolonged extraordinary situations.

Keywords and phrases: *commercial contract, issues of commercial law, martial law, force majeure, performance of obligations, judicial practice, contract law.*

Постановка проблеми. Війна, що триває з 2022 року, радикально змінила господарське середовище України, перетворивши воєнний стан на системний чинник ухвалення як державних, так і корпоративних рішень. Для договірних правовідносин це означає постійну напруженість між принципом обов'язковості виконання зобов'язань (*pacta sunt servanda*) та необхідністю захисту суб'єктів господарювання від обставин, на які вони об'єктивно не можуть вплинути. Формально інструментом розв'язання цієї колізії є конструкція форс-мажору. Однак її класичне тлумачення (як короткочасної непереборної події) виявилось недостатнім, коли надзвичайні обставини набули затяжного характеру й охопили територію всієї держави.

Проблему загострює перехідний період після скасування Господарського кодексу України (чинність – до 1 серпня 2025 р., із трирічним «tail»-періодом). У той час як Кодекс ще регулює численні діючі договори, нові договірні відносини дедалі частіше будуються на змішаній основі норм цивільного та спеціального законодавства. Це спричиняє нормативну фрагментацію та неоднорідність судових підходів: різні колегії по-різному оцінюють, чи достатньо оголошення воєнного стану саме по собі для звільнення сторін від відповідальності; яким має бути причинно-наслідковий зв'язок між бойовими діями й невиконанням зобов'язання; які докази вважаються належними тощо.

Складність ситуації посилюється й тим, що у 2022–2025 рр. держава кілька разів корегувала процедуру засвідчення форс-мажору ТПП України (відстеження територіальної наближеності бойових дій, електронні сервіси, спрощені сертифікати для МСП), але методичні роз'яснення ТПП не мають нормативної сили й іноді суперечать позиції судів. Водночас бізнес-спільнота потребує передбачуваних та уніфікованих критеріїв, аби своєчасно будувати *risk-management* у договорах, залучати фінансування та зберігати довіру контрагентів на міжнародних ринках.

Отже, ключова проблема полягає у відсутності єдиного, доктринально й практично узгодженого механізму визначення та доказування форс-мажору в умовах воєнного стану, що дестабілізує договірні відносини, ускладнює гармонізацію українського договірного права із європейськими практиками та негативно впливає на інвестиційну привабливість країни в період післявоєнного відновлення.

Саме ці внутрішні протиріччя й зовнішні виклики обумовлюють необхідність комплексного дослідження впливу воєнного стану на виконання господарських договорів, критичного перегляду чинних нормативних підходів та узагальнення найновішої судової практики з метою вироблення чітких, узгоджених критеріїв правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою . Питання виконання господарських договорів в умовах воєнного стану активно досліджуються в сучасній українській правовій науці. Загальнотеоретичні основи правового регулювання договірних відносин закладені у працях О.В. Дзери, де акцентується увага на співвідношенні обов'язковості виконання зобов'язань та звільнення від відповідальності за обставин непереборної сили. Серед сучасних досліджень варто виділити роботи О.П. Горбаня [1], О.О. Бондаренка [2], М.О. Стефанчука [3], О.О. Мельник [4], де аналізуються вплив воєнного стану на виконання договірних зобов'язань, особливості застосування форс-мажорних положень, проблеми доказування настання непереборної сили та сучасні судові підходи.

Аспекти регулювання договірних відносин без спеціальних форс-мажорних застережень висвітлено у публікації К.Р. Резворовича та А.М. Полоза [5], тоді як особливості гармонізації договірної політики України з європейськими стандартами у період війни розкрито у роботі А.В. Духневича та С.А. Лук'яненка [6].

Проблеми правового забезпечення укладення господарських договорів за державним замовленням в умовах надзвичайних обставин розглядаються у дослідженні В.М. Довганя [7]. Комплексний вплив воєнного стану на господарсько-договірні відносини проаналізовано у праці К.В. Мирось [8].

Крім того, питання удосконалення договірної регулювання в умовах війни розглянуто на рівні науково-практичного семінару НДІ правотворчості НАПрН України [9], де окреслено ключові проблеми судової практики та нормативного забезпечення договірних відносин.

Таким чином, хоча окремі аспекти проблематики вже ґрунтовно досліджені, питання уніфікації судових підходів, гармонізації національної договірної моделі та вдосконалення механізмів захисту суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану потребують подальшого комплексного аналізу.

Мета дослідження – комплексний аналіз впливу воєнного стану на виконання господарських договорів в Україні, виявлення проблемних аспектів доказування форс-мажорних обставин у судовій практиці та формулювання пропозицій щодо удосконалення договірної регулювання в умовах надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Форс-мажорні обставини у господарському праві України традиційно розглядаються як виняткові події, що об'єктивно унеможливають належне виконання сторонами своїх зобов'язань. Їх правова природа визначається комбінацією кількох ключових характеристик: надзвичайності, непереборності, причинно-наслідкового зв'язку із порушенням зобов'язання та непередбачуваності на момент укладення договору[1].

Як підкреслює Горбань О.П., у контексті воєнного стану форс-мажор втрачає абстрактний характер і набуває чітко визначеної функції: обґрунтування об'єктивної неможливості виконання конкретного договірної зобов'язку за умов збройного конфлікту [1]. При цьому вирішальним стає не сам факт наявності війни чи оголошення воєнного стану, а доведення реального впливу бойових дій на можливість виконання зобов'язання.

Стефанчук М.О. звертає увагу на необхідність чітко відмежовувати форс-мажор від загального економічного ускладнення виконання. Зокрема, він наголошує, що лише об'єктивна неможливість, а не комерційна недоцільність чи подорожчання виконання зобов'язань, є підставою для звільнення сторони від відповідальності [2].

Особливу роль у визначенні правової природи форс-мажору під час війни відіграють положення Закону України «Про торгово-промислової палати в Україні» [10] та практика сертифікації форс-мажорних обставин Торгово-промисловою палатою України, що вимагає встановлення прямого причинного зв'язку між подіями воєнного стану та порушенням конкретного господарського договору[11].

Таким чином, в умовах воєнного стану форс-мажор у господарських договорах постає як особлива правова конструкція, покликана забезпечити баланс між принципом зобов'язковості виконання зобов'язань та об'єктивною неможливістю їх реалізації через надзвичайні обставини.

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво трансформувало звичні механізми виконання господарських зобов'язань. У правовій площині ця трансформація проявляється не лише у зміні регуляторних підходів, а й у новій оцінці співвідношення зобов'язку виконати договір і об'єктивних перешкод, які виникли внаслідок бойових дій.

Як слушно зазначає Бондаренко О.О., воєнний стан сам по собі не є безумовною підставою для припинення договірних зобов'язань [2]. Проте він змінює контекст, у якому розглядаються виконання або невиконання договору, особливо у випадках фізичної неможливості постачання товарів, виконання робіт чи надання послуг у районах активних бойових дій.

Наявність воєнного стану вимагає також переосмислення принципу *pacta sunt servanda* у господарських правовідносинах. Як відзначає Мирось К.В., за загальним правилом договір має виконуватися належним чином і в установленій строк [8]. Однак в умовах тривалого

збройного конфлікту акцент переноситься на обов'язок сторін вживати всіх можливих заходів для мінімізації наслідків невиконання зобов'язань та обов'язок добросовісного інформування контрагентів про виникнення обставин, що перешкоджають виконанню договору.

Особливої уваги набули зміни до законодавства про публічні закупівлі, які запровадили спрощені процедури укладення договорів та дозволили відступати від деяких загальних правил у надзвичайних ситуаціях. Як зауважує Духневич А.В., воєнний стан став стимулом для розвитку гнучкіших договірних конструкцій, спрямованих на збереження балансу інтересів сторін навіть у кризових умовах [6].

Разом із тим судова практика, узагальнена у матеріалах Верховного Суду та Касаційного господарського суду, свідчить про обережне ставлення судів до заяв про форс-мажор: кожен випадок розглядається індивідуально, а тягар доказування покладається на сторону, яка посилається на наявність непереборних обставин [12,13] Таким чином, вплив воєнного стану на виконання господарських договорів проявляється не лише в об'єктивних труднощах господарської діяльності, а й у зміні правових стандартів поведінки сторін, що вимагає нового підходу до оцінки належності виконання договірних зобов'язань.

Після початку повномасштабної війни в Україні питання визнання воєнного стану форс-мажорним чинником стало одним із центральних у господарських спорах. Проте судова практика засвідчує обережний і диференційований підхід до розгляду таких справ.

Як зазначено у спеціальному огляді Верховного Суду, сам факт запровадження воєнного стану не є безумовною підставою для автоматичного звільнення сторони від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань [12,13]. Судова практика виходить із необхідності встановлення реального причинного зв'язку між конкретною подією (наслідками бойових дій) та неможливістю виконання зобов'язання у конкретному договорі [12].

Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду наголошує, що сторона, яка посилається на форс-мажор, повинна належним чином довести: по-перше, об'єктивність перешкоди; по-друге, непереборність та непередбачуваність обставин; по-третє, їхній безпосередній вплив на можливість виконання конкретного обов'язку [13]. При цьому сама по собі зміна економічної ситуації, зростання витрат або порушення логістичних ланцюгів не визнаються судами достатніми підставами для звільнення від відповідальності, якщо не доведено повну неможливість виконання договору.

Звертається увага і на процесуальні нюанси. Зокрема, суди вимагають від сторін дотримання договірних умов щодо повідомлення контрагентів про настання обставин непереборної сили у встановлені строки. Невиконання цього обов'язку часто стає підставою для відмови у задоволенні позовів про звільнення від відповідальності.

Практика також свідчить, що сертифікат Торгово-промислової палати України про наявність форс-мажорних обставин є важливим доказом, але не має абсолютної сили і оцінюється судами разом з іншими доказами у справі [13].

Таким чином, сучасна судова практика вимагає від сторін активної процесуальної поведінки та обґрунтованості посилянь на форс-мажор у кожному конкретному випадку, що стимулює більш уважне договірне регулювання ризиків у період воєнного стану.

Доказування наявності форс-мажорних обставин в умовах воєнного стану стало одним із найскладніших елементів у господарських спорах. Аналіз судової практики свідчить, що навіть за очевидного впливу війни на господарську діяльність сторони не завжди можуть належно обґрунтувати неможливість виконання зобов'язань.

Як зазначає Резворович К.Р., у практиці судів превалує підхід, за якого саме сторона, що посилається на форс-мажор, несе обов'язок довести факт настання надзвичайної та непереборної обставини, її непередбачуваність і безпосередній вплив на виконання конкретного зобов'язання [5]. Простого посилення на воєнний стан чи на загальну нестабільність недостатньо: суди вимагають конкретики — яка саме подія, у який спосіб і наскільки істотно вплинула на виконання договору.

Особливої ваги набувають докази щодо територіального впливу бойових дій. Як свідчить аналіз рішень Касаційного господарського суду, факт ведення бойових дій у регіоні діяльності сторони або фізичного знищення виробничих потужностей визнається істотним чинником, однак при цьому обов'язковим є подання підтверджуючих документів — сертифікатів Торгово-промислової палати України, довідок місцевих органів влади, актів обстеження майна[13].

Водночас Верховний Суд у своїх висновках підкреслює, що сертифікат ТПП є лише одним із доказів у справі і не має заздалегідь встановленої доказової сили[12]. Тому для ефективного обґрунтування необхідно подавати також додаткові документи, що свідчать про причинний зв'язок між форс-мажорними обставинами і неможливістю виконання зобов'язання.

Ще однією поширеною помилкою є недотримання договірної умови про обов'язок повідомлення контрагента про настання обставин непереборної сили. Мирось К.В. зауважує, що порушення строків повідомлення або відсутність відповідного повідомлення у передбачений договором спосіб може позбавити сторону права посилаючись на форс-мажор як на підставу звільнення від відповідальності[8].

Отже, доказування форс-мажору в сучасній господарській практиці вимагає не лише наявності сертифіката ТПП, а й комплексного підходу до збору доказової бази, належного процесуального оформлення своїх дій та суворого дотримання договірних процедур.

Аналіз сучасної договірної практики в Україні в умовах воєнного стану свідчить про наявність низки системних проблем, які вимагають нормативного і практичного вирішення. Узагальнення наукових підходів і судової практики дозволяє виділити кілька ключових напрямів удосконалення регулювання господарських договорів у надзвичайних обставинах.

По-перше, як зазначає Горбань О.П., існує потреба у чіткішому законодавчому врегулюванні критеріїв визнання форс-мажорних обставин, особливо в умовах тривалого надзвичайного стану[1]. Наразі законодавство і судова практика орієнтуються на загальні ознаки непереборної сили, однак відсутність спеціалізованих норм для ситуацій затяжного збройного конфлікту створює простір для неоднозначного тлумачення.

По-друге, у працях Мирось К.В. і Стефанчука М.О. обґрунтовано наголошується на необхідності деталізації договірних застережень щодо форс-мажору[8;3]. Чіткіше визначення порядку та строків повідомлення про форс-мажорні обставини, а також наслідків їх недотримання, дозволить суттєво знизити ризики судових спорів та сприятиме стабільності договірних відносин.

Третім важливим напрямом є вироблення методичних рекомендацій Верховного Суду щодо оцінки достатності доказової бази для підтвердження форс-мажору. Практика Касаційного господарського суду засвідчує, що питання щодо достатності сертифіката Торгово-промислової палати або встановлення реального впливу бойових дій на виконання договору є дискусійними, і уніфікація критеріїв оцінки доказів стала би значним кроком до правової визначеності [13].

Окрім того, доцільним є створення єдиної моделі «стандартного» форс-мажорного застереження, рекомендованого для використання у господарських договорах в умовах воєнного стану. Це дозволить суб'єктам господарювання більш ефективно регулювати договірні ризики та знизить рівень правової невизначеності в періоди тривалих кризових ситуацій.

Узагальнюючи, вдосконалення договірного регулювання в умовах надзвичайних ситуацій має базуватися на трьох основних компонентах: законодавчому уточненні критеріїв форс-мажору, адаптації договірних положень та уніфікації судового підходу до оцінки форс-мажорних обставин.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що воєнний стан істотно трансформував правову природу виконання господарських договорів в Україні, висунувши на перший план проблему правильного застосування конструкції форс-мажору. У сучасних

умовах недостатнім є лише формальне оголошення воєнного стану, оскільки судова практика вимагає від сторін надання належних доказів реального впливу бойових дій на можливість виконання конкретного зобов'язання.

Запровадження спрощених процедур сертифікації форс-мажорних обставин Торгово-промисловою палатою України певною мірою полегшило доказування таких обставин у договірних спорах. Проте залишаються невирішеними питання нормативної чіткості критеріїв форс-мажору, статусу сертифікатів ТПП як доказу та уніфікації підходів до оцінки доказів у судовій практиці.

Фрагментація договірного регулювання, спричинена поступовим скасуванням Господарського кодексу України, посилила проблему відсутності єдиної доктринальної і практичної бази для кваліфікації та доказування обставин непереборної сили. Відсутність уніфікованих стандартів призводить до правової невизначеності, що негативно впливає на стабільність договірних відносин та інвестиційну привабливість економіки.

У цьому контексті особливо актуальною є необхідність комплексного вдосконалення договірного регулювання в умовах надзвичайних обставин. Вона передбачає, з одного боку, законодавче уточнення критеріїв форс-мажору з урахуванням специфіки тривалого збройного конфлікту, а з іншого — розробку типових договірних механізмів, спрямованих на мінімізацію ризиків сторін. Важливим кроком у цьому напрямі є також формування єдиних процесуальних стандартів оцінки доказів форс-мажору у судовій практиці, що забезпечить передбачуваність та стабільність договірного обігу в умовах воєнного стану та в перехідний післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбань О.П. Правове регулювання договірних відносин в умовах воєнного стану: виклики та шляхи вдосконалення. Diss. ТОВ "УКРЛОГОС Груп", 2024. С. 105-108
2. Бондаренко О.О. Особливості виконання господарських договорів в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2022. – Вип. 5. – С. 28–32. <https://doi.org/10.32782/39221350>
3. Стефанчук М.О. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми правознавства. – 2023. – № 1(33). – С. 25–30. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48762>
4. Мельник О.О. Виконання умов договору внаслідок дії обставин форс-мажору під час воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2022. – Вип. 74. – Ч. 1. – С. 98–105. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.16>
5. Резворович К.Р., Полоз А.М. Особливості виконання договірних зобов'язань під час воєнного стану за відсутності в договорі положень про форс-мажор // Вісник ДДУВС. – 2022. – Вип. 4. – С. 68–73. <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10824/1/68.pdf>
6. Духневич А., Лук'яненко С. Особливості регулювання договірних відносин в Україні під час воєнного стану // Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми. – 2025. – № 2(8). – С. 98–105. <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.1.12>
7. Довгань В.М. Правове регулювання укладення господарських договорів за державним замовленням в період воєнного стану // Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка. – 2024. – Вип. 4(108). – С. 108–117. <https://luhbuletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/264/247>
8. Мирось К.В. Регулювання господарсько-договірних відносин в Україні в умовах воєнного стану // Юридичний бюлетень. – 2024. – Вип. 34. – С. 68–73. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.09>
9. Регламентация договорных отношений в условиях военного состояния: Материалы семинара НДІ правотворчості НАПрН України. – Київ, 2023. – 24 с.
10. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Практика ТПП України щодо засвідчення форс-мажорних обставин (офіційний сайт ТПП України, 2022–2024 рр.). <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavyn-z-28-02-2022>
12. Практика Верховного Суду щодо форс-мажору та істотної зміни обставин. Практика Верховного Суду щодо форс-мажору та істотної зміни обставин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_fors_major_14_06_2024.pdf.
13. Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану у вирішенні господарських спорів: судова практика КГС ВС. Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану у вирішенні господарських спорів: судова практика Касаційного господарського суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/856/forsmazhorni-obstavyny-v-umovakh-voiennoho-stanu-u-vyrishenni-hospodarskykh-sporiv-sudova-praktyka-khs-vs>.